

(باسى 2 - بەتتە)

سول كۇنى كەشتە ەرلى – زايبىتى ەكەۋى

توك كەلسىمەن ۋوز ماشىنلارنىڭ الدىنا وتىرىپ، نوتا جازۇدى جالغاستىرا بەرەدى.

ۇزاق ۋاقىت بويى سول جاق كوكىرەگىن ۇستەلگە تىرەپ وتىرعاندىقتان، ۋان تۇڭشۇدىڭ سول جاق كەۋەدىسىنىڭ ۋېشىنى وزگەرىپ، كوزى دە السىتى كورە المايىتىن بولپ قالادى. دىبىس العىشتىڭ كىنوېكاسى قاجالىپ جارقىراپ كەتەدى، ال ونىڭ سول قولنىڭ ساۋساقтары ويىلىپ ۋېىر قابات مۇيىزگەك پايدا بولپ، اقم-رىندا بۇڭلىمەي قالادى، سول جاق بىلەگىن دە كوتەرە ەلماي قالادى. لىان شياۋمەي ونى شىياحلا. ناعا بارۋعا ۋناسىحاتتايدى، ول بۇعان قوسلماي، ەلەىن ەتەكتەن تارتىڭ دەپ سىبايدى. لىان شياۋمەي جابىرلەنە كوز جاسىن كورسەتپەي سۇرتەدى. جىلاپ العاننان كەيىن، ول تاغى شىياحاناعا بارىپ، تەرىنىڭ سىرتىنان قولدىنالىتىن ەدارى جازىدرىپ، ۋان تۇڭشۇدىڭ بىلەگى مەن ساۋسامغا جاعىپ بە-رەدى. ۋان تۇڭشۇدىڭ ەستەلىكتەرى مەن نوتالا-رىنىڭ كوپىن لىان شياۋمەي جازعان.

5 جىلعا جۇيق ۋاقىت جۇمىساعان ۋان تۇڭشۇ مەن جۇبايى وسى جالقىترانتىن جاپالى جۇمىستى اقرى اياقتاتتى.

1954 – جىلى ماڭگىت تاسپالى دىبىس العىش بازارعا شىعارىلدى، دىبىسى ۋونىمى ۋىتىپتى دە جاقسى 12 مۇقامدى تولقى ساقىتاپ قالۇ ۇشىن، ۋان تۇڭشۇ تۇردى اخۇن قارىبانى تاغى ۋېىر رەت دىبىس الۇعا ۇسىنىس ەتەدى. قىزمەت گرۇپپاسى كەيىىر اۋدارماشىلاردى، ۇيغۇر اقىندارىن، مۇزى-كانىتتاردى مۇقام سوزدەرىن اۋدارۇعا قاتىناسۇعا ۇسىنىس ەتىپ، شاعاىاي تىلىندەگى ەلغەدەردى وسى زامانغى ۇيغۇر تىلىنە ۋېىر – ۋېىر ارپىتەن اۋ-داردى. تۇردى اخۇن جىرلاعان 12 مۇقام شىنىسەن ەڭ سوغىندا 340 مۇزىكا، 2990 جولدان قۇرالغان ۋان تەكىستى تەكسەرىپ بەكىتىلىپ تاسپاعا النىدى. 1956 – جىلى 8 ـ ايدا ۋان تۇڭشۇ بۇل ەڭبە-گىن بەيجىڭگە اپارىسىمەن – اق ۋمان بەرىلدى. جوعارى دارەجەلى ورنىندار مۇنى جۇڭگونىڭ مۇزىكا تارىخىنداعى ەرى ۋىس دەپ قاراپ، 12 مۇقامنىڭ نوتاسى مەن ۋان تاباغىن باسپادان شى-عارۇدى ۇيعاردى.

ۋان تۇڭشۇ قاتتى تەبىرەندى، شىنجياڭغا قايتىپ كەلسىمەن – اق بۇل قۇانىشتى خاباردى تۇردى اخۇنغا جەتكىزىبەك بولدى. ۋېىراق ول كار-يانىڭ قايتىسى بولپ كەتكەنىن ەستىدى.

(6)

ۋېىر جولى ۋان تۇڭشۇ ۇڭتۇستىك شىنجياڭغا بارغاندا تۇردى اخۇننىڭ اۋلىىنا بۇرىلىپ، ونىڭ قا-برىنىڭ باسنا ارنايى بارىپ قايتتى. مۇقاممەن ماحابباتتى جىرلاعان، دىبىسقا ال-عاندا “تاغى ۋېىر رەت ايتايىن با” دەپ قايتىا – قايتا سۇرايتىن ساقا كوركەمەنەرشى كوز الدىنا كەل-گەندەي بولعان ۋان تۇڭشۇ ەرىكىسىز ەجۇزىن جاسپەن جۇدى.

سول ماڭداغى اۋىلداستار ەمتى سالا كەلىپ، ەرىك-سىز تاڭدانادى: بۇل اشاڭ ەجۇزدى، كوزىلدىرىك تاققان حانزۇ كىسى تۇردى ۇستانىڭ كىمى ەكەن؟! ونىڭ كىم ەكەنىن بىلگەنىنەن كەيىن، بىرەۋ ايقاي سالىدى: “سىز ۋان تۇڭشۇ بولىدىڭىز عوي! تۇردى ۇستاز ۋان ايتقاندا ەسىزدى القاۋشى ەدى، ەسىزدى 12 مۇقامنىڭ مۇزىكالىق جانى دەگەن بولاتىن!“

ۋاسىلى تۇردى اخۇن اۋىلىىنا قايتقان سوك ۋان تۇڭشۇدە سامىنىپ، «مۇزىكا جانى» دەگەن ۋان جازىپ، 12 مۇقامنىڭ رىعامىمەن شىرقاعان ەكەن:

”سامانمىن ۋېىر جاندى،

ون ەكى مۇقامدى قۇنقاردى ول.

دىبىسقا لىپ، جازىپ ەدى ەدى نوتاسىن مۇقامم ولەىس ماڭگىگە.

ارناعان سوك ول ۋوزىن،

تارالدى مۇقام الەمگە.

مۇقامنىڭ مۇزىكا جانى ەدى ول ماڭگىلىك،

ونىڭ اتى ۋان تۇڭشۇ…“

1960 – جىلى «12 مۇقام» نوتاسىنىڭ 2 تومىدىق جىىنەي جارىق كوردى، سول جىلى 7 – ايدىڭ سوغىندا 3 – رەتكى ەمەلەكتىنك ادەببەت – كوركەمەنەرشىلەر قۇرىلتايى زالىنىڭ كىرە بەرىسە-دەگى كورمە تۇعىرىنا قويىلىپ، بۇكىل ەلدىڭ جەر –

قۇمدى شولدىن شالقار تەڭىزگە دەيىن

_____ شىنجياڭ ۇيغۇر مۇقام كوركەمونەرىن شۇغىل قۇتقارۇشى، قورعاۋشى ۋان تۇڭشۇ مىرزانى ەسكە تۇر

جەرىنەن كەلگەن ۋاكىلدەردىڭ تۇسى – تۇستان القاۋىنا بولەندى.

سودان كەيىن، وسى ۋېىر ەلۋەلى مادەنيەت – كوركەمونەر جەتىستىگىن ەل شىنىدەگى ەرى اقاپلا-رات قۇرالدارى جارىسا خابارلادى، شەئەل گازەتتە-تەرى دە تولقى بەتكە باسىپ، سالتاناتى ۋېىر مەزگىل دۇنيەنى دۇرىلدەتتى.

سول كەزدە ۇيغۇر ۇلتىنىڭ ەداستۇرلى مۇزىكا اسپابى مەن ورنىنداۋشىلىغىنىڭ ۋبارىن ونەرىپازدار ۋېىر نيەتپەن جۇمىلىپ تاراققانمەن، نازارپالىق قورىتىندىلاۋ كەمىشل بولغاندىقتان، العاشى ۇيرەنۇشلىەردىڭ يىگەرۋى ۇغايعا سوقپايد-تىن. ۋان تۇڭشۇ لىان شياۋمەيدىڭ ەسكەرتۇد-مەن، ۋوزنىڭ تالاي جىلدىان بەرى سىزىغان مۇزىكا اسپاپتارىنىڭ سىزبالارىنان، جازىپ العان ەستەلىكتەرىنەن پايدالانىپ «ۇيغۇر مۇزىكا اسپاپتارى» دەگەن كىتاپتى جازىپ شىقتى. ۇيغۇر ۇلتىنىڭ 17 ۋتۇرلى ەداستۇرلى مۇزىكا اسپابىنىڭ تۈرىكىنى، تۇرلەنۇى جانە ورنىنداۋ ەدىسى جونىن-دەگى جۇيەلى ۇتۇسىندىرۇ جانە تانىستىرۇ وسە-دىان باستاپ جارىققا شىقتى دا، جۇڭگونىڭ مۇزىكا اسپاپتارى تارىخىن زەرەتتەۋەدگى تاغى ۋېىر باىستامالىق قىزمەتكە اينالدى.

(7)

شىنجياڭدا ۇلكەن – كىشى كوشەلەر، شايحانا – تاغامچايلار، قىستاق – قالاشىق بازارى، ەسەك ارپا، تۇيەلى كەرۋەن، الاۋ كەشى سىياقتلاردىڭ بارلىغىنان مۇقام اۋەنىن ەستۇگە بولادى. نارەستە-لەر مۇقامدى شاتاننا شىرقاۋ بارىسىندا ومىرگە كە-لەدى، جاستار مۇقامنىڭ مۇزىكا اۋەنى شىسىندە باىس قۇراپ، جازاستىقتى جۇبايلارعا اينالادى، مېيىحىت تارتقان قارىيالار مۇقامنىڭ اۋەنىمەن جەر قوينىنا تاپسىرىلادى. اسپاپ شاناعىنداعى مەكەن ومىرلىك قۇانىش پەن قايعىنى وزىنە سىيدىرادى.

مۇقامدى شىرقاۋمەن كۇن كەشەتىن خالىق ونەرىپازدارىن جۇرت “مۇقامشى” دەپ قۇرمەتتەيد-دى. ولار قايدا بارسا، كوركەمونەردىڭ باۋراعىش-تىمەن سول جەرگە جەتكىزەدى.

1957 – جىلى 8 – ايدان باستاپ ۋان تۇڭشۇ جاپپاي تەكسەرۇ گرۇپپاسىنىداعى بىرنەشە ادامدى باستاپ، توبەسى اشىق جۇك كولىكتەن وتىرىپ، كۇنلۇن تاۋنىڭ سولتۇستىك باۋرايىن بويلاپ، وڭ-تۇستىك شىنجياڭنىڭ جەر – جەرىن ارالاپ، اناعۇر-لىم كوپ مۇقامشىنى زىدەدى. سول كەزدە جولدىڭ ۋبارى توپىراق جول ەدى، ۇلكەن جۇك كولىگى قاتتى سىلىكتەنىدىكتەن، ۋېىر كۇن جۇرگەن سوك كولىكتىن تۇسكەندە بەلىڭدى كو-تەرە ەلماي قالاسىڭ. شامغى اسپانعا كوتەرىلگەن اۋىل جولىندا ۋان تۇڭشۇ شاقايىنىڭ تابانى قاجا-لىپ، باقايىشقىنارى قاناپ كەتسە دە، تۇيە سىياقتى ۇزدىكىسىز جۇرە بەرتەن.

قاراقاش اۋدانىنىدا 9 دولان مۇقامىن ايتىا الاتىن پانتار خارنى اتتى 80 جاستاعى ۋېىر قارت ونەرىپاز بار ەدى، ۋان تۇڭشۇ تالاي رەت بارسا دا، لىعى ئويتارىسقا تاپ بولادى. اسىلىندە پانتار الدانىپ قالغان ەكەن، ۋېىر قىستاق زورەكە-رى ونى داستارقان باسىندا مۇقام ايتىپ بەرۇگە شامقىپتى، ۇرتىسى 3 كۇن مۇقام ايتقان قارىيانىڭ تاماعى دا قارلىغىپ قالپىتى، ال قىستاق زورەكەرى جاقسى ايتا ەلادىڭ دەپ ۋېىر تپىن دا اقشا بەرمە-گەن ەكەن. قايسىپاس ساقا ونەرىپاز سودان باستاپ ايتپاي كەتكەن ەكەن.

كوڭىلدەگى تۇيىنشەك ۋېىر تاقايىمەن شەشىل-دى. ۋېىر كۇنى پانتار جاقسى كورەتىن ەسەگىنە ۋمىنىپ، بازارعا بارغاندا ەسەگىن ۇرلاتىپ-الادى، سونمەن اشۇدان جارىلارداي بولپ، ۋتورت كوشەدە شالقايىپ تۇرىپ مۇقامدى شىرقاپ، كوڭىلىندەگى شەەرىن شىعارادى. ۋان تۇڭشۇ جاپپاي تەكسەرۇ گرۇپپاسىن ەرتىپ، جەرگىلىكتى كادىرلارمەن بىرگە تاقايدى تاۋىپ بە-رەدى. ۋان تۇڭشۇدىڭ قولىنان نوتقا ەجىبىن العان ساقا ونەرىپاز اسەرلەنگەنىنەن كوزىنە سىتىق جاس-الادى. سونمەن دولان مۇقامى العاش رەت تولقى ەستەلىككە الىنادى.

1982 – جىلى ۋان تۇڭشۇ تاغى قۇمىل مۇقامىن

قۇتقارۇعا بارادى.

اخۇنبەك ۋسۇبۇر اتتى ساقا ونەرىپاز قۇمىل مۇقامىن تولقى ايتىسا الادى ەكسەن، ول ۋان تۇڭشۇمەن بۇرىننان تانىسى ەدى. ەكەۋى تالاي جىلدىان كەيىن قايتا جولققاندا، ساقا ونەر-پاز سەكسەنىنىڭ سەڭگىرىنە شىعپىتى، اۋزىندا ۋتىس قالماپتى. ۋان تۇڭشۇ ونى شىياحاناعا ەرتىپ بارىپ ۋتىس سالىدىرىپ بەرەدى. رۇخى سەرىپلگەن اخۇنبەكنىڭ ۋان شىرقاۋداغى ۇمىت ۇشقىنى قايتا لاۋلايدى. 10 نەشە كۇنىنىڭ شىنىدە قارىا ايتقان قۇمىل مۇقامى تۇگەلدەي دىبىسقا الىنادى.

اراتۇرىك مۇقامى — قۇمىل مۇقامىنىڭ تپتىنك ۋاكىلى. ول ەداستۇرلى شىرقاۋ ۋتاسىلى مەن ورنىنداۋ فورماسىن جالغاستىرعان، سونداي – اق وزگەشە سىتىلگە يە بولاتىن. الايدا اراتۇرىك مۇ-قامىنىڭ باىستى مۇراگەرلەرنىڭ ۋېىرى بولعان ساقا ونەرىپاز جەلىل ادىل تاۋ قوينۋاۋىنا قونىستا-لىپ، اتى – ۋجونىن جاسىرىپ، 20 نەشە جىل شىر-قاماي كەتكەن ەدى.

رەفورما جاساپ، ەسك اشقاننان كەيىن، ۋان تۇڭشۇ تالاي ادامنان سۇراپ، تالاي تاۋدى اسىپ، اينالىسوقىتاپ ەجۇرىپ، اقرى ونى تاۋىپ الادى ۋارى وعان ۋېىر شىت جاڭا ساتار سىيالىدى. جەلىل ۋان تۇڭشۇدى قىسا قۇشاقىتايدى. كورشىلە-رى ۋوز ورتالارىندا ۋېىر مۇقام ۇستازى جۇرگەنىن سول كەزدە ۋېىر – اق بىلەدى.

رەرتەڭىندە قىستاقتاغىلار الاك ورنالاستىرىپ، جەلىلدى مۇقام شىرقاۋعا ۇسىنىس ەتەدى، السى – جاقىنداعى اۋىلداستار تولقى جىبالادى. ساقا ونەرىپاز-دىڭ رۇخى تاسىپ، بىلاي دەپ شىرقاعان ەكەن:

”ۇيقداعى مۇقامم وياندى – عوي، شىرقايىن ەندى مىنە سىزبەن بىرگە، تاراتايىق مۇقامدى شار تاراپقا…“

(8)

شاشتارى ۇزۇپپىىپ، ەرىندەرى جارلىغان، توپىراق باىسقان شۇبەرەك شاقايىنان اۋەلگى رەگى كورىنىپىدى، ەستەلىك العان كەزدە جاي مالداىس قۇرىپ وتىرا سالادى — ۋان تۇڭشۇ قالىدىرعان ساناۋلى سۇرەتتەرىنىڭ كوپىندە وسىنداي بەينەدە تۇسكەن.

شولىدەسە السىپ جۇرگەن تورىسىغىنداعى سۇدان ۋېىر ۇرتىتاپ قويادى، سۇ تابىلماعاندا جول شەتىندەگى شۇقاناقتا جىبالغان سۇدى ششە سالادى، قونانتىن جەر تابىلماعاندا اۋتوكولىكتىڭ شىنىدە ۇيىقتاي كەتەدى، كەي كەزدەرى ۇيۇلى تۇرعان ساباننىڭ اراسىنا تۇنەپ شىعادى، ۋىتىپتى، زىراتىتققا جاتىپ شىققان كەزدەرى دە بولعان. ول دامىل تايپاي ەل ارالاپ، قاي جەردە ساقا كوركەمونەرشىلەر بولسا سول جەرگە باردى.

ۇزاق ۋاقىت قورەكتىك جەتىسپەگەندىكتەن، ونىڭ ەلى قۇرىپ كەتكەن ەدى، ۋېىر جولى ۇڭتۇستىك شىنجياڭدا مۇزىكا جىناپ جۇرگەندە اسقازان اۋرۇى قوزعالپ، قان قۇستى. وعان قورەكتىك تولقتاۋ ۇششىن جەرگىلىكتى بۇقارا قويدىڭ باۋىرىن اسىپ اكەلىپ كەزەپكەن جەڭىزىپ كۇتتى. تاغى ۋېىر جولى ونىڭ ارقاسىنا سىزداۋىق شىعپ، قىزىۋى ورلەپ كەتتى، اۋدان ورتالىغىنىڭ ەمدەۋ شارت – جاعىداي تەك سىكتى قايتارىپ، ۋىرىندى تازالاپ، وراپ قويۇعا عانا جارادى. ول قىزىۋى قايتپاسا دا ەسەنگە قايتا ۋمىنىپ ۋان – كۇي جىۇعا اتانىپ كەتتى.

ساقا ونەرىپازدار ۋان تۇڭشۇدى مۇقامنىڭ قۇتقارۇشىسى، ەڭ ارداقتى مۇقامشى دەسەدى.

”اكەم كەيىنگى كەزدە مۇقام مەنىن ايرىلا المايدى ەمەس، قايتا مەن مۇقامنان ايرىلا المايمەن دەيتىن“، – دەدى ۋان تۇڭشۇدىڭ كەنجە قىزى ۋان جىڭ ەسكە لىپ.

بايىبىنا بارمايتىن ۋېىر ۋسى، ۋان تۇڭشۇ وزىندەگى بارىن مۇزىكاعا ارناسا دا، ۋوز بالالارىنا مۇزىكا تۇرالى ەشئارسە ايتىپ كورمەپتى.

وتباسى ورتاسىنىڭ اسەرەنىن ۋان جىڭ دە ۋانىشى بولۇدى تاڭدادى، الايدا ونىڭ ەلەسىندە اكەسى وعان ەشقاشان بۇل جاعىندا جەتەكشىلىك ەتىپ كورمەگەن ەدى.

بوينىداعى بار قاچىر – قايراتىن قىزمەتكە

قۇمدى شولدىن شالقار تەڭىزگە دەيىن

_____ شىنجياڭ ۇيغۇر مۇقام كوركەمونەرىن شۇغىل قۇتقارۇشى، قورعاۋشى ۋان تۇڭشۇ مىرزانى ەسكە تۇر

ارناپ، زەيىن – زەرەدىسەن سارقا جۇمىساعان ادام ۇينە كەلگەنىنەن كەيىن قىزمەت تۇرالى ەندى اۋىز اشقىسى كەلمەپىدى، تەك تىنىش دەمالغىسى عانا كەلەدى — ۋان تۇڭشۇ دا، بالكىم، وسىنداي شىعار. ۋېىر جولى ۋېىر جۇمىسىشى ۋان اينۇدى ۇيرەنبەكشى بولپ ۋان تۇڭشۇدى زىدەپ كەلدى، ۋان تۇڭشۇ وعان ەسىنەگەن كەزدەگى سىياقتى داۋىس شىعارۇدى ۇيرەتتى. قاسىندا تىسڭداپ تۇرعان ۋان جىڭ دە بايقاىتپاي سىناپ كورىپ ەدى، شىنىىندا، ۋونىمەدى بولىدى. مەكتەپكە قايتقاننان كەيىن ۋان ۇيرەتۇشى مۇعالىمى ۋان جىڭنىڭ داۋىس جاتتىغۇنىدا زور ىلگەرلەۋشىلىك بولعانىنا قايران قالىپ ماقتادى. تالاپتى ۋان جىڭ مۇعالىمىنا اكەسىنىڭ مۇزىكامەن شۇغىلداناتىدىمەن، وسى جاڭا ەدىستى سول ۇيرەتكەندىگىن ايتتى، ايتارىن ايتىسا دا جابىرقاڭقىراپ قالدى.

ۋان تۇڭشۇ ۋمىنىسىز اكە ەمەس. ۋان جىڭ بىلاي دەدى: ”اكەم بىزگە سۇىق باۋىر، قاتاڭ ادام بولالىتىن، ودان قورقاتىنبىز. ونىڭ كىتىپ بولمەسىندەگى نارسەلەردى، قىلاياعى ۋېىر گازەتىن دە قوزغاۋعا باتىلمىز بارمايتىن“.

كوبىنەسە جۇمىسپەن سىرتتا جۇرەتىن ۋان تۇڭشۇدىڭ بالالارىنا قارايتىن ۋاقىتى تم از ەدى. ونىڭ 3 بالاسى ۋحانداعى ەكىشى كىشى اكەسىنىڭ ۇينىدە تۇراتىن، ۋان جىڭ ۋېىر جاسقا شىققاندا اپارىپ تاستاپ، 6 جاسقا كەلگەندە ارەڭ قاستارىنا لىپ كەلگەن. ال ۇلكەن قىزى ۋان شىشۇن قارشاداي كەىىندە بىرنەشە جولدان قورقا – قورقا كەسىپ ۇتىپ بالاباقاشاسىنا ۇنەمى ۇزى جالغىز باراتىن. ۋېىر جولى كەش باتىپ كەتسە دە اتا – اناسى بالاباقاشاسىنان ونى ەرتىپ لىپ كەتپەگەن سوك، بالاباقاشاسىنداعى مۇعالم ۋان شىشۇندى ەرتىپ ۋان تۇڭشۇدىڭ قىزمەت ورنىنا زىدەپ بارغاندا، قىزمەت ورنىنىڭ شامى جارقىراپ جانىپ تۇرعانىن كوردى. باىس ەلماي قىزمەتكە كىرىسىپ كەتكەن ەرلى – زايبىتى ەكەۋى قىزدارىن بالاباقشادان اۋدى ۇمتىپ قالعان ەكەن.

ۋان تۇڭشۇ جونىنەن العاندا، مۇقامدى قۇتقارۇ بارىنە دە ماڭىزدى، وعان كەلگەندە ۋارقانداي ۇستى، ۋىتىپتى، تۇبىستىق سۇيىسەپشىلىكتى دە قايسىرىپ تاستايتىن. الايدا ول “باىسقالاردىڭ بالاسىنا” ايرىققا سابىرلى ەدى.

ونىڭ ۇينىە جاقىن جەردە ۋىسۇرات ۋاجىدىن اتتى ۇيغۇر بالا بار ەدى. ۋان تۇڭشۇدىڭ ۇينىەن اۋەلەگەن بايىنىونىڭ، سكرىپكانىڭ داۋىسىنا ۋىسۇرات قاتتى قىزىقتى. ول دا ۋېىر سكرىپكا تاۋىپ كۇندە كوشەدە، ۇيى توبەسىندە جاتىقتى.

ۋىسۇرات پەىن ۋان تۇڭشۇدىڭ ۇلىسى ۋان شىجيان جاقىن دوس. “ۋار جولى ونىڭ ۇينىە بارغاندا، اكەسىنىڭ كىتىاپ سورەسىندە تولىپ تۇرعان مۇزىكا كىتاپتارىن كوركەندە كوز ەلماي قارايتىمىن“، – دەدى ۋىسۇرات ەسكە لىپ.

ۋېىر جولى ۋان شىجيان ۇندەمەگەن سوك، ۋىسۇرات سىپوسويىنىنىڭ «گارىمونىيا» اتتىى كىتابىن لىپ كەتتى، ول مۇنىمەدى ەشىكىم بايقامايدى – اۋ دەپ جۇرگەندە، كوپ وتپەي ۋان تۇڭشۇ سەزىپ قالدى.

”جارىم تۇنىدە سكرىپكا شالانتىن بالا سەنىسىڭ بە“؟ دەپ ۋان تۇڭشۇ قاتال داۋىسپەن سۇراپ، باىسانن ايعانعا باجايلاپ قاراعاننان كەيىن، وعان ۇينىە جىپى كەلىپ مۇزىكا ۇيرەنۇدى ايتتى. سول اباداي كىتىاپ بولمەسىندە ۋىسۇرات ۋان تۇڭشۇدان كىشى سىرناي تارتۇدى، سكرىپكا تارتۇدى ۇيرەنىپ، مۇزىكا تۇرالى مول نازارپالىق بىلىمبەردى يىگەردى. كەيىن وسىى “ۇيى توبەسىندەگى بالا” تىيانجىن مۇزىكا شۇەيۋانىىنا ەمىتىجان بەرىپ ۇتىپ، ەسەپكەندە شىنجياڭداغى ايكىلى مۇزىكانتقا اينالدى.

ۋىسۇراتتىنىڭ مۇزىكا شابىتىنىڭ ەڭ ماڭىزدى قاينارى تاجييعى تۇردە مۇقام بولىدى. ۋىسۇرات وقۇ ۋىتىستىرۇ تۇنىدىسىسى بولعان «جانلىدى تىيانشان» اتتى جەلىلى سىيمفونيادان «مۇقام بەتاشارى» سىيمفونىياسىنا، «ۋوزەھال مۇقامى توعىسپالى جەلىلى مۇزىكاسىنا»، سىيمفونپالىق داستان «تۇعان جەرگە» دەيىن مۇقام مۇزىكاسىن “سىيمفونىيالاندىرۇ” جولىندا تىىباي زىدەنىسى جاسادى.

(9)

مۇقام ۋان اۋەنىمەن ۋان تۇڭشۇ شىنجياڭغا كەلدى، ول كەزدە جالىنىداپ تۇرعان جاس ەدى. مۇقام ساز اۋەنىمەن ۋان تۇڭشۇ باتسى وڭىردە تۇرقاتاپ تۇردى، ۋاقتىنىڭ وتپەىن قارتايدى.

بالالارى لىگەرىندى – كەيىندى شىعسى بولىكتەگى شىكى وڭىرگە بارىپ قونىستانىپ، اكە – شەشەلەرىن وزدەرىمەن بىرگە بارۇعا قايتا – قايتا ۋناسىحاتتايدى، ايتسەدە ولار بۇل ارادان كەتۇدى قىمايدى، وسىناۋ كەڭ – بايتاق جەر جانە مۇنداغى مۇزىكا كوركەمونەرى ولاردىڭ ومىرىمەن بىتتە قايناسىپ كەتكەن – دى.

الايدا ۋان تۇڭشۇدىڭ دەنىساۋلىغى بارعان سايىن ناشارلاپ، 75 جاسىندا ايەلمەىن بىرگە امالسزدان شىكى وڭىىرگە قونىس اۋدارىپ، پەرزەنتتەرىمەن بىرگە تۇرادى.

اتىناۋدان ۋېىر كۇن لىگەرى ول جازۇ ۇستەلى سۇدىماسىنىڭ تۇكىپرىنەن قابى جوق تاسپانى لىپ شىعىپ، قولىنا ۇزاق ۋاقىت ۇستاپ تۇرادى دا، سونان سىوك تەلەفون شالىپ، وقۇشىسى ەدىلشات پارھاتتى ۇينىە شاقىرادى.

ەدىلشات ۋان تۇڭشۇدىڭ ەڭ جاقسى كورەتىن وقۇشىسى ەدى، سول كەزدە شىنجياڭ كوركەمونەر زەرەتتەۋ ورنىندا قىزمەت سىتەيتىن. ۇستازىنىڭ ۇينىە كىرگەندە بۇىپ – تۇيىپ قويغان ۇلكەندى – كىشىلى تۇيىشەكتەردىڭ اراسىندا وتىرعان ۇستازىن كورەدى. ۋان تۇڭشۇ الگى تاسپانى وعان بەرىپ، كۇلمىسرىەي: ”بىۇل مەن جىىناعان توتەنشە ەرەكشەلىككە يە مۇقام مۇزىكاسى، ولاردىڭ 12 مۇقامنىڭ قاي بولىگىنە جاتاتىندىمەن ەلى ويلانپ جەتپەدىم، سەنىڭ زەرەتتەۋىڭە قالدىردىم“، – دەدى.

كەيىن شىنجياڭ مۇقام كوركەمونەر ۇيرمەسىنىڭ باىستىغى بولعان ەدىلشاتنىڭ ەسكە اۋنىشا، تاسپانى قولىنا العان ساتتە، الاقانى ەجىسىپ تەرلەپ، وزىنە دەگەن زور سەنىمىدى سەزىنىپتى. ەدىلشاتنىڭ كوڭىلىندە ايتار ۋسوزى كوپ ەدى، ۋېىراق اۋزىنا تەك “اللاڭسىز بولىڭىز” دەگەن ۋسوز عانا ۋىتۇستى.

كوپ وتپەي فۇجياننىڭ شىيامن قالاسىنداعى ۋېىر شاعىن اۋماقتا قاراماقتا قاراپايمى ۋېىر جۇپ قارت كوبەيدى. كورشىلەرگە ەرەكشە سەزىلگەنى، اتاي سىرتقا شىعىپ سەپىلدەگەندە، گازەت العاندا شاعىن ماڭگىتوفونىن لىپ جۇرەدى، ماڭگىتوفوننان ەشىكىم تۇسىنبەيتىن اندەر قوبىلادى ەكەن.

2005 – جىلى 11 – ايدا ”جۇڭگو شىنجياڭ ۇيغۇر مۇقام كوركەمونەرى“ بىرلەسكەن مەملەكتەتەر ۇيىمى وقۇ – اعارتۇ، ىلىم، مادەنيەت ۇيىمىنىڭ ادامزاتتىنىڭ فولكلورلىق جانە بەيزاتتىق مادەنيەت مۇزىالارىنىڭ ۋاكىلدىك تۇنىدىنلارى تىزىمىدىگىنە نەڭىزىلدى.

بۇل خاباردى ەستىگەن ساتتە، 82 جاستاعى ۋان تۇڭشۇ اقىرىن ەجۇرىپ كىتىاپ بولمەسىنە كىرىپ، ماڭگىتوفوندى اشىپ، ۋوزىنىڭ ەڭ ۇناتاتىن “راك مۇقامى” ۇزىنىدىسىن تىسڭدادى. تەرەزە سىرتىنان سامال ەسەدى، ول كوزىن جۇمىپ، نىرعاپقەن بىرگە تەربەلەپ، وڭ قولمەن ۇدار قاتتى.

2023 – جىلى 1 – ايدىڭ 9 – كۇنى ۋان تۇڭشۇ ماڭگىلىك كوز جۇمدى. 99 جاستاعى مۇزىكا ىلىمى مامانى وسلاپىشا ومىردەن وزدى.